

МИЛОШ МИЛОШЕВИЋ*

ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ИСТОРИОГРАФИЈЕ И АРХЕОГРАФИЈЕ

Можда ће овако формулисан наслов некоме изгледати ван оквира скупа о развоју науке. Али размишљајући о тој теми привукла ме велика подударност између перспективе и ретроспективе, онога што мислим да нам је чинити сада за будућност, и онога чега је током историје Боке, баш захваљујући поморској оријентацији, стварно било у изобиљу. Отвореност, сарадња, прихватање тадашњих културних домета, посебно великих европских стилова, а нарочито трговачка активност на јадранским и средоземним поморским тржиштима.

У оквиру разматрања развоја науке уопште, питање оцјене правца развоја природних наука било у прошлости па и у садашњости, далеко је јасније него када је ријеч о друштвеним наукама. Јер тзв. егзактне науке имају, ипак, неке сигурније објективне стандардне, и то је углавном свуда прихваћено.

Са друштвеним наукама ствар је знатно тежа, посебно са историјом, социологијом и слично. Ту се у сложену материју прошлости људских заједница, снажно уплићу оцјене и ставови самих истраживача, не ријетко сасвим субјективног карактера. Објективни стандарди, који и ту постоје, или нису посвуда прихваћени, или се у пракси нарушавају баш таквим субјективним и емотивним одабиром, разумијевањем и тумачењем изворних архивских докумената. Овај скуп о науци у Црној Гори има амбиција да потражи одговоре о здравим могућностима и правцима развоја науке, али под посебним углом савременог драматичног тренутка у свијету и нашем друштву посебно, уз потребу новог начина мишљења и понашања. Када таквог посебног угла не би било, сувише би близак био Академијин скуп од прије 7 година (1985). Међутим, значајни најављени угао гледања из писма секретара Академије, даје овој теми посебно важан и привлачан значај и помјера је са општих и теоријских размишљања, на **те-**рен актуелних промјена савременог свијета.

* Др Милош Милошевић, Котор

Одмах ћу рећи да вјерујем како све то за нас значи неопходност отварања, сарадње са свијетом, праћења органског раста стварног живота око нас и прихватање свих оних здравих могућности развоја, који нам се нуде у овом и оваквом свијету.

I

О историографији и архивистици не мислим говорити на бази неких теоријских размишљања, јер сам скоро цијели радни вијек провео по нашим и страним архивима, па сам имао прилике да из праксе провјеравам неке своје ставове и досегнуте резултате. Када не бих вјеровао да је слијепа улица много чега преживјелог исцрпљена и данас ова времена са прага ХХI в. воде у неку историјску стварност ширих удруживања, не би имало смисла ни говорити, јер је у старим кључевима, ваљда, све речено. Смијењивали су се феудални, дворски, расистички, идеолошки, националистички и слични историчари, сваки са својим једнотемним и догматским освјетљењима. Бојим се да морамо признати да је много отрови са тих страница присутно у душама и оружју савремених крвавих драма. Говорим јер вјерујем да смо на прагу једног новог свијета, који би могао да направи неки помак ка неком ширем европском и свјетском разумјевању. И баш зато што ће се сигурно ићи ка економском и културно-политичком повезивању регија и држава, лагано ће престајати и неки апсолутни „суверенитет“ појединих истраживача-историчара, да сами одређују тако важне и осјетљиве коначне оцјене и ставове. Вјерујем да ће се за ону историју, која ће имати високи кредибилитет, стварати тимови бираних стручњака, нагнутих над изворима, који ће тежити да заједно и што објективније, донесу коначне закључке. Док су до сада доминирала, углавном, регионална и национална гледања, пред нама као да се лагано, али све више, у свијету пробија жеља за изналажењем неких заједничких именитеља и глобалних визура. Вјерујем да ће се у том смислу све јаче подвлачити оне појаве и оне личности прошлости, које су нас приближавале свијету и истичале општељудске вриједности, што ширем броју људи разумљиве и прихватљиве — умјесто оних ужих вриједности, које емотивно могу да дјелују само на поједине националне категорије. Увјерен сам да историја иде ка сагледавању све већих синтеза, у оптици општељудских вриједности. Не зато што се то некоме теоријски допада, него што је то органски развој свјетске историје. Тако ће се, умјесто изолираних, ужих и једносмјерних погледа појединих националних историчара, тражити консензус истраживача и научних радника од стране свих учесника појединих свјетских догађаја. Као и свуда гдје је, умјесто једноставне директиве, потребно мирење разних схватања, ни ту неће моћи бити лако. Али без постизања оног што се зове „*communis opinio doctorum*“ (заједнички став учених људи), неће се мо-

ћи укротити страсти доста приземних узајамних неразумијевања презира и националних колективних сујета.

За те будуће одговорне састанке треба његовати широке младе људе и издавати квалитетне збирке докумената. То ће једино бити права аргументација за научне разговоре. Послије оне издате UNESCO-ве Историје свијета, излазиће, сигурно, још много парцијалних историја сличне врсте.

С тим у вези имам и једно лично искуство, невелико и недоршено, али од значаја за моја размишљања. Више година сам учествовао у неким тематским научним састанцима, већином у Италији, а у друштву проф. Јорџа Тадића, Ивана Божића, Цвита Фисковића, Круна Пријатеља, Славка Мијушковића и других наших научних радника, са једне, и низом италијанских историчара, с друге стране. То је све било у оквиру широког и недоршеног пројекта „Relazioni fra le due sponde adriatiche“. Тада сам се увјерио колико су ти контакти крајње сложени и значајни и колико би биле важне пројектоване заједничке едиције архивских докумената из наших и италијанских архива. Наравно када се ради о догађајима у којима су учествовале обје стране. Тада сам осјетио да је то прави пут писања историје будућности. Без заједничких издања извора и заједничких напора из разних средина, тешко ће се доћи до објективних националних и свјетских историографских дјела. Једино тада неће моћи прејакно вино националних, неријетко и нарцисоидних историја, опијати људе и ометати развој добрих односа и узајамног поштовања и сарадње међу народима. То више неће моћи да буде историја криваца само на туђој страни, док је властита историја збир само добрих намјера и чистих руку.

Треба рећи да је у II Југославији, и поред одређених ограничења, направљен озбиљан напор да све републике учествују у писању историје народа Југославије. Ипак ту се само дјелимично успјело и то са старијим периодима. Тешкоће, наравно, нису само код нас него и у свијету. Мислим да је ревизија великих међународних конфликата, већ кренула путем анализа озбиљних међународних редакција. То ће бити историје тешких научних дебата и пажљивих заједничких ставова. Њима ће неки слободни стријелци са својим личним заносима, тешко моћи наудити. Избалансирано и правилно издавање докумената од стране мјешовитих редакција, а из разних архивских извора, од навећег је значаја.

Даље се поставља сљедеће важно питање: какав би начин мишљења и понашања требало његовати код младих истраживача у архивима и шта би морало прожимати савремене научне раднике, који се морају ослободити ретроградне свијести и понашања?

Да кажем одмах што ме, не ријетко, сметало код разних истраживача који су долазили у Архив, не са љубопитљивошћу шта ће наћи, у најчешће контрадикторној плими живота и доку-

мената. Они не само да су, разумије се, морали знати коју тематику траже, него су унапријед знали шта треба да нађу! Тако се дешавало да документе читају и тумаче у оптици својих очекивања. А то је крајње опасно. Јер архивски извори су, у основи, сложена и јединствена ткива живота одређеног времена. Неки истраживачи, а то су они прави, испитују те сложене, живе и чудесне цјелине, интегрално. Они изнад свега желе да сачувају ту слојевитост животне истине, уз тако бројне контрадикције, и кад испитују неке своје посебне теме. Други, врше својеврсну вивисекцију, убијајући слојевитост живота, извлачећи само оне жилице, нерве и капиларе који њима иду у прилог. И када се таква документација накупи, она изненади и самог истраживача. Али тако одабрана и без сложеног контекста, она наводи на једностране и, у основи, погрешне закључке. Јер прави историчар хоће да обухвати што више и да схвати и објасни суштину. Неће моћи да се деси да се историчар љути на грађу, да је критикује, да нешто од ње фаворизира. То раде идеолози и политичари, тај чудан сој људи који нападају органски раст неког историјског процеса, у име неке своје идеје и неке „договорне историје“. У ствари, често вишеслојна истина живота не задовољава, јер није довољно оштра и ударна. Она то постаје када се прикупе једноврсни квалитети, а прешуте или ублаже други. Формално-правно све је коректно, јер је урађен одабир по једном питању, или народу. Са тим критеријумом све остало из истих докумената, није узето у обраду. Тако фризирана истина има елемената истине, али у цјелини није тачна. Она је зато употребљива, јасна и офанзивна. У смислу оне страшне Орвелове мисли: ко контролише садашњост, контролише прошлост, а ко контролише прошлост, контролише будућност.

Ето зашто је историја толико важна и зашто се толико непозваних њом бави, па постају убице праве будућности. Историја је, како би то рекао Пол Валери, најопаснији производ што га је створила хемија духа, који „ствара сне, опија народе, буди им лажне успомене, претјерује њихове рефлексе, подржава њихове старе ране, мучи их на њиховом одмору, води их лудилу величине или прогањања, ствара народе огорченим, охолом, неподношљивим и таштим.“

Али када сам већ споменуо Орвела, а ријеч је и о архивистици, не могу а да вас не подсетим да је главна личност његовог познатог дјела „1984“, колега архивист-документалист Винстон Смит, и да нам даје неке брилијантне и крајње отровне поруке. Смит је запослен у Министину (Министарству истине) са дужношћу да, према текућим дневним догађајима и политичким ставовима, смјеста, ретропективно ажурира цјелокупну прошлост. Документалист добија упутства шта све треба да измијени у новинама, књигама, брошурама и документима. Он спаја циктографисане исправке са одговарајућим бројем новина и убацује их у пнеуматичну цијев. Затим гужва налог и све своје биљешке, убацујући их у тзв. рупу за памћење, да их прогута

ватра. Свака настала промјена у рату или миру, између Океаније, Истразије, или Евроазије, како то Орвел замишља, морала се већ у протеклој документацији смјеста мијењати. Јер се морало доказати да је то тренутно ново стање ствари, владало увијек раније. То се дешавало муњевито, тако да је цјелокупна историја постала палимпсест, са којег се гребао стари текст, а уписивао нови, управо онолико пута колико је то било потребно. А оно што је било најтрагичније јесте да се мржња наставља исто као и прије, само је њен предмет био промијењен!

Мислим да је Орвел стално жив и привлачан, јер се у његовим повећавањима у кривим огледалима, јасно уочавају двије ствари. Свемоћна власт је ту доведена до тако кохерентних крајности да дјелује нестварно и гротескно, као бошовска фантазмагорија. Ипак имамо стално утисак да је та методологија и параноја сјемена зла, препознатљива и у мањим количинама виђена не само у тоталитарним системима, него у сваком сложенијем посезању за насиљем и мржњом као друштвеним покретачима историје. Огромна је људска одговорност архивиста и историчара, јер њихови искази и поруке имају, како знамо, голему друштвену тежину.

Неко ће можда рећи да говорим о утопији, јер се свака историја ствара насиљем, а пише уз личне ставове историчара. Не желим да вјерујем у неки такав генетски код човјека. Јер на то се може одговорити да су баш зато историјске творевине код човјека тако крхке, а писане историјске књиге тако кварљиве. А остаје једина права: развој у ненасиљу и крајња објективност у писању.

Иначе би се морали мирити са историјом као непрекидним врзиним колом злочина, а писањем историјских књига као мање-више слаткастом монтажом побједника.

Miloš Milošević

PERSPECTIVES DU PROGRES DE L' HISTORIOGRAPHIE ET L' ARCHEO-GRAPHIE

R é s u m é

Dans les circonstances dramatiques de la situation yougoslave actuelle, l' auteur est conscient de la responsabilité partielle des historiens. Les interprétations étroitement nationales ou régionales des certains historiens, ont foncé et approfondi quelquefois, les défauts seulement d' un cote.

L' auteur croit que le XXI siècle va inévitablement vers des liaisons économiques, culturelles et politiques des régions et des états, et quelque chose semblable devrait-être et dans l'histoire. Au lieu de certaine »souveraineté« des historiens isolés que pour la plupart proposent leurs visions personnelles, plusieurs fois dangereuses, l' auteur voit avenir, un engagement des groupes spécialisés plurinationaux. Uniquement leurs efforts collectifs et coordonnés, pour une reconstruction objective des sources des archives, pourrait donner des résultats d' une haute crédibilité. Seulement »communis

opinio doctorum» de tous les participants antagonistes, peut dompter des incompréhensibilités réciproques et le mépris des vanités nationales collectives. Ce sont des éléments que très souvent dégénèrent en haine et sang. L'histoire impartiale trouve inévitablement des valeurs communes et des visions globales.

Il faut espérer que les historiens féodaux, de cour, de rassisme, de différents idéologies, nationalismes etc. sont passé. Il faut, donc, faire un pas en avant. Car on ne peut pas croire inévitable que l'histoire marche seulement par la violence, et que les historiens soient uniquement les laquais des vainqueurs.

On voit clairement que, justement par la raison omniprésente de la violence, les solutions historiques sont tellement péremptoire, et les livres d'histoire facilement détériorable.

Aussi dans le domaine de l'archéographié, l'évaluation et l'interprétation des documents doit être extrêmement sévère. Le chercheur ne doit pas entrer dans les archives avec les idées formées en avant ce qu'il doit trouver et comment les interpréter. Ces idées préméditées et simplifiées dérangent et confondent la vérité complexe de la documentation, habituellement plurivalente et contradictoire.

Pour éviter tout cela il faut aspirer vers le progrès sans violence et vers une histoire de pleine objectivité. Sans cette conviction il aurait se résigner à une histoire — infilade des crimes et aux livres d'histoire — montage des vainqueurs.